

Др Сетка БАБОВИЋ-РАСПОПОВИЋ*

МИТРОПОЛИЈА ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКА 1929-1941

(Прилог питању црквено-административног преуређења)

Са становишта историјске науке, питање Митрополије црногорско-приморске 1929-1941. представља вишеструко значајну тему. Најприје због чињенице да је ова институција остала изван историографских истраживања, како у наведеним хронолошким границама тако и ширем временском периоду. Ријетки су радови у којима је централна тема Митрополија црногорско-приморска.¹ Значај питања садржан је у чињеници да је почетком тридесетих година у најужој вези са унутарполитичким заокретом, који је иницирао краљ Александар I Карађорђевић, битно измијењен административни положај Митрополије у односу на претходни период. Надаље, ради се о периоду када се Митрополија наша у ситуацији да дио свог богатог наслеђа утка у југословенске интеграционе токове на бази начела о државном и народном јединству и да те процесе помогне.

Када се има у виду да је митрополит црногорско-приморски, касније патријарх српски, др Гаврило Дожић имао значајну улогу у политичком животу земље, а да до данас немамо студију која би свестрано осветлила ову изузетну личност, питање постаје незаобилазно јер пред стручном јавношћу отвара једну значајну димензију из богате активности овог црквеног великодостојника.

Питања која чекају истраживача су бројна. Тичу се мјеста и улоге Митрополије у југословенским интеграционим процесима, административног преуређења, материјалног статуса, римокатоличког прозелитизма на канонском простору Српске православне цркве, адвентизма,

---

* Аутор је научни сарадник Историјског института - Подгорица.

¹ Др Љубомир Дурковић Јакшић обрадио је питање удјела цетињске Митрополије у административном уједињењу Српске православне цркве 1919: *Удео цетињске митрополије за успостављање редовног стања у Српској православној цркви*, Српска православна црква 1219-1969, Београд 1969, 241-271; Др Александар Стаматовић, *Питање аутокефалности цркве у Црној Гори*, Подгорица 2001.

дјеловања Комунистичке партије према Митрополији, борбе око конкордата, суочавања с аутономним тенденцијама у дијелу укинуте бококторске епархије, односа државних власти према Митрополији, вјерске наставе, издавачке дјелатности и низа других значајних питања за стварање цјеловите слике о Митрополији црногорско-приморској у наведеном периоду.

Намјера нам је да у форми прилога отворимо једну од тема које се тичу Митрополије црногорско-приморске у наведеном периоду, а односи се на њено административно преуређење почетком тридесетих година.

На бази Прокламације краља Александра I Карађорђевића од 6. јануара 1929. отворени су процеси југословенизације унутрашњег простора Краљевине Југославије. Прокламација краља Александра "Моме драгом народу, свим Србима, Хрватима и Словенцима",² садржала је принцип државног и народног јединства, који је постао обавезујући за све структуре у држави. Изричито је захтијевано у Прокламацији да се у циљу заштите државне цјелине и народног јединства "у што краћем времену постигне остварење оних установа, оне државне управе и оног државног уређења које ће најбоље одговарати општим народним потребама и државним интересима".³

Реализација принципа изнесених у Прокламацији краља Александра I започета је низом конкретних рјешења, попут укидања Видовданског устава, распуштања народне скупштине и забраном рада политичким странкама "на племенској основи". Истовремено, шестојануарски акт је пратио низ закона, којима је обезбијеђен политички простор за распрострањавање и утврђивање принципа о државном и народном јединству, преко кога ће државне власти покушати да смире сву различитост културно-историјског и политичког тла Краљевине СХС.⁴

Посебни акт који је обезбјеђивао грађански приоритет начелу државног и народног јединства био је Закон о подјели Краљевине на управна подручја од 3. октобра 1929.⁵ На основу овог Закона извршена је административна реорганизација земље сажимањем области на веће управно-територијалне цјелине - бановине. Формирано је 9 бановина, које су добиле називе по географским критеријумима: Дравска, Савска, Врбаска, Приморска, Дринска, Зетска, Дунавска, Моравска и Вардарска. Државно име Краљевина СХС измијењено је у: Краљевина Југославија. Административним преустројством земље на бановине и измјеном државног имена у унутрашњи живот је нормативно уведена принцип на-

² Александар Карађорђевић, *Моме драгом народу... 6. јануар 1929*, Службене новине, 6. јануар 1929.

³ Исто.

⁴ Радило се о држави нација које су у заједничку државу унијеле и различито културно-историјско и политичко наслеђе. Обједињени су 1918. народи који су припадали различитим религијама - православној, католичкој и исламској, народи који су у прошлости били различито државноправно организовани, што је значајно одређило заједнички живот током прве деценије Краљевине СХС.

⁵ *Закон о називу и подјели Краљевине на управна подручја*, Алманах Зетске бановине, Сарајево 1931, 5.

родног и државног јединства, чији је смисао био: једна држава - један народ.⁶ Политичком декларацијом краљевске владе од 4. јула 1930. овај процес је означен као "интегрално југословенство". Радило се заправо о заокрету према националном унитаризму на бази југословенске идеологије, при чему су главни носиоци политичког курса државе пренебрегли реалну друштвено-политичку слику земље. Формирање бановина, према носиоцима шестојануарског програма требало је одозго да национално изнивелише државу нација, да преко бановина успостави "ону вишу синтезу (наших) националних изражаја и одлика...", како је смисао тих промјена објашњавао краљ Александар.⁸

Административним сажимањем сусједних области око бивше Краљевине Црне Горе, формирана је Зетска бановина. Од бивших области (претходна административно-територијална подјела на области)⁹ Зетска бановина је обухватала, поред Зетске области (осим среза Ђаковичког), јужни дио Дубровачке области (срезове Корчулу и Дубровник), јужни дио Мостарске области (срезове Билећу, Гацко, Љубиње, Невесиње, Столац и Требиње), јужни дио Ужичке области (срезове Бјелопољски, Бољанићи, Милешевски, Нововарошки и Пљеваљски), већи дио Рашке области (срезове Дежевски, Митровички, Маравички, Сјенички, Студенички и Штавички) и од Сарајевске области срез Фочански. Административно сједиште Бановине било је Цетиње.¹⁰

Закон о подјели земље на управна подручја и формирање Зетске бановине најдиректније се одразио и на административни положај Митрополије Црногорско-приморске. Наиме, на основу чл. 42. Устава Српске православне цркве¹¹, који је донесен 1931., Српска православна црква

⁶ Више: Љубодраг Димић, *Културна историја Краљевине Југославије 1918-1941*, књ. I-III, Београд 1996.

⁷ У декларацији је наведено да основу за будући унутарњи развој земље представљају два "историјска чина": Манифест од 6. јануара 1929. и Закон о подјели Краљевине на управна подручја. За Манифест је наведено да се мора "узети у целости: и по мотивима и по тежњама", да се ниједан дио не може промијенити, а да се други изостави. Да је преко Закона о подјели земље на бановине, и измјеном државног имена у Краљевина Југославија одређен "етнички и етички смисао", да је формирање бановина "заувек прекинуло историјске границе, те сметње националном формирању у развоју ..." У Декларацији је даље дефинисан принцип народног и државног јединства као: "један народ једно национално осећање ... национална будућност хоће само југословенску националну тробојку ..."; *Декларација Краљевске владе од 4. јула 1930*, Алманах шематизам Зетске бановине, 23.

⁸ *Један народ у једној држави*, престоно бесједа краља Александра, Југословенски дневник бр. 16/1932; *Ријеч краља Александра Карађорђевића у ноћи од сепара 1929. на нову 1930*, Алманах Краљевине Југославије, IV јубиларни свезак 1939-1931, Загреб 1932, 163; исто.

⁹ Бранко Петрановић - Момчило Зечевић, *Југославија 1918-1988*, тематска збирка докумената, Београд 1986.

¹⁰ Алманах Краљевине Југославије, Бановина Зетска, Цетиње 1931.

¹¹ Устав Српске православне цркве ријешао је дилеме око унутрашњег организовања ове институције. Наиме, до доношења Устава вођена је расправа око тога да ли цркву организовати по централистичком или митрополитском систему. Предлог да црква буде организована по митрополитском систему није прихваћен "због јаких црквених и националних разлога".

је у административном погледу подијељена на 40 епархија.¹² Обим Митрополије црногорско-приморске знатно је увећан у односу на претходно стање. Новом административно-црквеном реорганизацијом црквена јурисдикција Митрополије готово се подударила са границом Зетске бановине.

До арондације епархија по црквеном Уставу из 1931. у састав Митрополије улазили су протопрезвитерати Цетињски (намјесништва цетињско, чевско и ријечко), Погорички (намјесништва подгоричко, барско и црмничко), Граховски (намјесништва велимско, никшићко).¹³

Новом административно-црквеном подјелом Српске православне цркве у надлежност Митрополије црногорско-приморске ушле су:

- а) Црногорско-приморска митрополија (сједиште Цетиње)
  - Протопрезвитерати:
    - цетињски (намјесништва: цетињско и ријечко)
    - подгорички (намјесништва: подгоричко, барско, даниловградско)
    - граховски (намјесништво никшићко-риђанско)
- б) Епархија захумско-рашка (сједиште Никшић)
  - Протопрезвитерати:
    - никшићки (намјесништва: никшићко, шавничко)
    - спушки (намјесништва: ждребаоничко, биочко)
    - колашински (намјесништва: колашинско, андријевичко)
- в) Епархија бокопоторско-дубровачка (сједиште Котор)
  - Протопрезвитерати:
    - которски
    - рисански
    - херцеговски
    - рисански
- г) Епархија пећка (сједиште Пећ)
  - Протопрезвитерати:
    - пећки
    - берански
    - бјелопољски
    - пљеваљски
- д) Епархија рашко-призренска (сједиште Призрен)
  - Протопрезвитерати:
    - звечански (срез косовомитровички)
    - рашки (срез дежевски и штавички)
    - пријепољски (срез милешевски, срез прибојски, срез нововарошки)
- ђ) Епархија захумско-херцеговачка (сједиште Мостар)
  - Протопрезвитерати:
    - гатачки

¹² Др Данило Пејић, *Законодавство Српске православне цркве од стварања Јужно-славике до најновијег времена*, Торонто 1995, 92-195.

¹³ Шематизам источно православне Патриаршије по подацима из 1924, Сремски Карловци, 357.

горашки
мостарски

е) Епархија жичка (сједиште Чачак)

намјесништва среза моравичког, среза студеничког)¹⁴

Ширењем административне надлежности Црногорско-приморске митрополије, на политичке срезове Зетске бановине, ма колико наизглед дјеловало као њено снажење и јачање њеног утицаја на новом проширеном простору, у пракси је имало сасвим другачије значење. Најприје, тежак материјални положај Митрополије,¹⁵ укључивањем Епархије Бокоторске и дјелова епархија Захумско-херцеговачке, рашко-призренске и жичке додатно је погоршан.

Надлежност Митрополије проширена је на око 14.000 км² "најтежег и најзапостављенијег терена у држави, гдје је и пјешке било тешко доћи". Радило се о дијелу земље који је исказивао висок степен економске оскудице и културне заосталости.

На основу Црквеног устава Црквена управа СПЦ је централизована. У надлежности Св. Синода у потпуности је било руковање државним субвенцијама. Расподјела средстава вршена је према броју становника сваке црквене области понаособ, што је на отправљање службе у Епархији црногорско-приморској имало низ негативних посљедица. Митрополит др Гаврило Дожић упутио је св. Архијерејском синоду протест приликом усвајања буџета СПЦ за 1933/1934. у коме је изнио разлоге због којих не може да прихвати расподјелу средстава по принципу бројности становништва поједине епархије.¹⁶ Сматрао је оправданим да се приликом додјеле средстава појединим црквеним областима води рачуна о другим факторима, економским, саобраћајним, социјалним, климатским, да се води рачуна о стварним потребама цркве, како организовање црквеног живота не би било доведено у питање.

Арондација епархија према Уставу СПЦ производила је бројне неспоразуме у Митрополији црногорско-приморској. Уставом СПЦ било је предвиђено да се заокруживање епархија изведе до 1. марта 1932. г. Међутим, Св. архијерејски синод прописао је Спроведбену наредбу 1. априла 1931,¹⁷ захтијевајући од епархијских власти да убрзају административну реорганизацију епархија. Спроведбена наредба без сумње је био акт у пуној сагласности са цјелином шестојануарског програма, чија је реализација захтијевала "да се у што краћем времену..." остваре оне установе које ће поспјешити читав процес. Увођење у живот Устава СПЦ по убрзаној процедури у дијелу земље у којем се конституисала Епархија црногорско-приморска условила је оправдана реаговања од стране митрополита др Гаврила Дожића.

Прилике у Митрополији црногорско-приморској биле су у потпуној супротности са примјеном Спроведбене наредбе. У току је био

¹⁴ *Вјерозаконске власти*, Алманах Зетске бановине, Срајево 1931, 503-517.

¹⁵ Више: АМЦП 1919-1929; *Мемоари њајријарха српског Гаврила Дожића*, Београд 1990.

¹⁶ Митрополит Гаврило Дожић - Св. Арх. Синоду, исто, ф. 110/1933.

¹⁷ Спроведбена наредба, Ниш 1932.

процес ликвидације бивших епархија Бококоторске, Захумско-рашке и Захумско-херцеговачке и формирање нових епархијских власти и органа. Процес ликвидације бивших епархија пратили су многи проблеми које Митрополија није ни кадровски ни материјално могла да ријеша. Истовремено Св. синод није могао адекватно да одговори материјалном потпором читавог процеса.¹⁸ Митрополит Гаврило Дожић обратио се Св. Синоду оштро критикујући Спроведбену наредбу, која је у Епархији црногорско-приморској створила, према ријечима Гаврила Дожића, "један хаос који ће се тешко и са много жртава по цркву рашчистити".¹⁹ Обраћајући се Св. Синоду, митрополит је навео: "најгоре је то што се у овом створеном вртлогу од стране Светог архијерејског синода заводи и спроводи, и то у јачој мјери, она самовољна политика пок. Мин. Вјера од које је политике наша Црква патила читаву деценију. Бюрократизам који је био заведен према Цркви од стране државних органа, пресађује се преко Св. Синода и његових органа. Почетне линије, којим Св. Синод спроводи тобожњу организацију наше Цркве очигледно најављују завођење и постепено ширење једног грубог цезаропапизма у Српској православној цркви, противно светим канонима и вјековним традицијама наше цркве".²⁰

Митрополит је упозорио црквене власти да реорганизација цркве која подразумијева укидање многих епархија "изазива велико негодовање у народу, особито у Боки... гдје читава села пријете напуштањем цркве..."²¹ да "хаотично" стање у овој Епархији "користе иновјерне пропаганде у своје сврхе", да се стварају услови за "большевичка роварења" и да ће таква организација дати повода да се "народ дезинтересује и вјером и црквом".

Св. архијерејски синод, међутим, готово у потпуности је игнорисао митрополитово упозорење. Напротив, предузео је додатне мјере за ликвидацију ранијих епархија пензионисањем једног броја свештеника без икаквих консултација са епархијским управама и против њихове воље.²²

Административно заокруживање епархије Црногорско-приморске, на другој страни, спроводило се у условима бројних неспоразума Митрополије и државних власти поводом доношења Закона о уређењу аграрних односа од 5. децембра 1931. Примјена овог закона стављала је под удар црквено-манастирску имовину у старим границама Црне Горе на коју се нијесу односиле одредбе везане за ранију аграрну реформу. Поводом нових законских реформи о аграру митрополит Дожић упутио је оштар протест предсједнику Министарског савјета др Војиславу Маринковићу.²³ Одлучан протест митрополита Гаврила по питању мана-

¹⁸ Питање пензионисања дијела бококоторског свештенства, на примјер, једно је од питања која Митрополија није правовремено могла да спроведе, Исто.

¹⁹ Митрополит Гаврило Дожић - Св. архијерејском синоду, Исто, ф. 110/1933.

²⁰ Исто.

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ Митрополит Гаврило Дожић- предсједнику министарског савјета др Војиславу Маринковићу, Исто, фас.107/1932.

стирске имовине имао је позитиван исход. Нови закон о измјенама и допунама о уређењу аграрних односа у ранијим покрајинама јужне Србије и Црне Горе 1933. отклонио је опасност аграрног удара на црквену имовину Митрополије црногорско-приморске.²⁴

Административна реорганизација Митрополије црногорско-приморске имала је свој епилог крајем тридесетих година, када је оснивањем Бановине Хрватске почела да се руши управна структура Краљевине Југославије заснована на бановинама и када се, тада већ компромисна, југословенска идеологија повлачи пред навалом различитих културноисторијских и политичких традиција југословенских народа. У дијелу свештенства укинута Епархије бококторске јавиле су се аутономне тенденције. Септембра 1939. Митрополија је обавијештена да је "већи број свештеника и предсједника црквених општина" намјесништва бококторског "изразило жељу" да се успостави Бококторска епархија.²⁵

Аутономне тенденције у бококторском намјесништву пресјекла је Српска православна црква именовањем на мјесто митрополита црногорско-приморског Јоаникија Липовца, који је као "рођени син Боке добро познавао прилике у њој". Долазак Јоаникија Липовца у Црну Гору преко Боке Которске имао је симболично значење по административно јединство Црногорско-приморске митрополије, односно Српске православне цркве. Утолико више што је у том периоду Српска православна црква у овом дијелу била изложена насртају и од саме државе. У службеним актима државних и самоуправних власти почиње да се потискује име Српска православна црква, а умјесто њега се наводи "источно-православна" и "грчко-источна црква". Свети архијерејски синод је због потискивања имена Српске православне цркве у Зетској бановини тражио заштиту од Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије. Интервенција Министарства унутрашњих послова код Банске управе по овом питању имала је извјесних ефеката. Управно одјељење банске управе Зетске бановине упутило је Распис²⁶ свим управно-полицијским властима на подручју Бановине у којем је затражила да управне власти поштују одредбе позитивног законодавства Српске православне цркве. Нижи органи управне структуре упозорени су да су термини "грчко-источна" и "источно-православна" противни позитивном законодавству и да се име врховне вјерске институције поштује.²⁷

Бројни неспоразуми и проблеми који су пратили административно-црквену реорганизацију епархије црногорско-приморске митрополије имали су пуно одраза на црквени живот у њој. Пред историчарима је да потпуније осветле све посљедице које су по Митрополију црногорско-приморску притекле примјеном идеолошких рјешења државе почетком тридесетих година XX в.

²⁴ Закон о измјенама и допунама о уређењу аграрних односа, Службене новине КЈ, 26. јуни 1933.

²⁵ Исто, ф. 132/1940.

²⁶ Распис Банске управе Зетске бановине управним властима, ДАЦ, СПЦ, ф. 92/1940.

²⁷ Исто.

Senka BABOVIĆ-RASPOPOVIĆ, Ph.D.

*THE METROPOLITANATE OF MONTENEGRO
AND THE LITTORAL 1929-1941*

The summary

In relation to the administrative and territorial reorganization of Kingdom of Yugoslavia, at the beginning of thirties of the XX century, the redistribution of the dioceses of the Serbian Orthodox Church.

The administrative and church jurisdiction of the Metropolis of Montenegro and the Littoral had been expanded to the Dioceses of Boka Kotorska and Dubrovnik, Zahumlje-Raška, Peć, Zahumlje-Herzegovina, as well as to the parts of the Diocese of Raška and Prizren and Diocese of Žiža. The administrative and church jurisdiction of the Metropolitan had mostly coincided with the borders of Banovina of Zeta.